

AH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Special Issue, March 2019

International Multilingual Refereed Research Journal

V i d y a w a r t a®

Indian Council And Social Science Research

(Western Regional Center, Mumbai)
And

**Jeevandeep Shaikshanik Sanstha
Arts, Commerce & Science College, Khardi**

Tq. Shahapur, Dist. Thane.
(Affiliated to Mumbai University)

Organized

Two Day's Interdisciplinary National Conference on

Impact of Globalisation on Indian Tribal Community

On Dated : 01 & 02 March, 2019

Organized By

Jeevandeep Shaikshanik Sanstha
Arts, Commerce & Science College, Khardi,
Shahapur, Dist-Thane- 421601

Prof. D.M.Bhutale
Convener

Prof.K.R. Kalkate
I/C. Principal

MAH/MUL/ 03051/2012

ISSN :2319 9318

जीवनदीप शैक्षणिक संस्था, पोई संचालित व मुंबई विद्यापीठ, मुंबई संलग्नित
कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, खर्डी, ता. शहापूर जि. ठाणे
व इंडियन कॉन्सिल अँड सोशल सायन्स रिसर्च यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित
दोन दिवसीय राष्ट्रीय चर्चासत्र
जागतिकारणाचा भारतीय आदिवासी समुदायावर पडलेला प्रभाव

Patron

Hon. Ravindra Ghodvinde

(President Of Jeevandeep Shaikshanik Sanstha)

Guest Editor

Prof K R Kalkate

HOD of Marathi Department & I/ C Principal

Jeevandeep Shaikshanik Sanstha

Arts, Commerce & Science College ,Khardi, Tal.shahapur Dist. Thane

Prof D M Bhutale

HOD of Sociology Department

Jeevandeep Shaikshanik Sanstha

Arts, Commerce & Science College ,Khardi, Tal. shahapur Dist. Thane

"Printed by: **Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.** Published by **Ghodke Archana Rajendra** & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor **Dr. Gholap Babu Ganpat.**

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra), Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpublic@gmail.com,vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Books, Journals, Magazines, E-books, etc. / www.vidyawarta.com

- 65) आदीवासींच्या समस्या व शासकीय उपाययोजना
राजपूत विलास भरतसिंग, औरंगाबाद ||235
- 66) गोवेली ठाकुरपाड्यातील आदीवासी समुदायाची शैक्षणिक स्थिती— एक चिकित्सक...
प्रा. भाग्यश्री गुलाब पवार, जि. ठाणे, महाराष्ट्र ||239
- 67) जागतिकीकरण आणि 'तळ ढवळताना' काव्यसंग्रहातील आदिवासी कविता
प्रा. आनंद वारके, जि. कोल्हापूर ||242
- 68) IMPACT OF GLOBALIZATION ON TRIBALECONOMY IN INDIA
Mr. Rahul Jadhav, Dist. Thane ||247
- 69) Tribal Development Programmes and Policies in India
Dr. Afroz Begum, Aurangabad ||251
- 70) आदिवासी समाजाच्या विकासात मानव अधिकारची भूमिका.....
डॉ. येसके नागनाथ दिगांबर ||255

३. शर्मा डी. डी. व गुप्ता एम. एल., भारतीय सामाजिक समस्याएँ, साहित्य भवन पब्लिकेशन, २००४.

४. गढवाल ए. ए., आदिवासींचे समाजशास्त्र, विद्या प्रकाशन, नागपूर, २०१२.

५. पाटील के. जी. व कुलकर्णी ज्योती, चव्हाण बी. व्ही. व वाइकर ए. व्ही., समाजशास्त्र, निराली प्रकाशन, पुणे.

६. साळुंखे सजेंराव, समाजशास्त्रातील मुलभूत संकल्पना, नरेंद्र प्रकाशन, पुणे.२, २००६.

७. कन्हाडे बी. एम. भारतीय समाज : प्रश्न आणि समस्या, पिंपळापूर प्रकाशन, २००९.

८. महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक मंडळ, समाजशास्त्र, पूणे प्रकाशन, २०१३.

९. झा राजेशकुमार (संपादक), योजना (आदिवासी आणि वंचित समाज), जानेवारी २०१४.

१०. कच्छल दिपीका (संपादक), योजना (आरोग्य), फेब्रुवारी २०१६.

११. सिंह ब्रिजेश (संपादक), लोकराज्य, ऑगस्ट २०१६.

१२. www.wikipedia.com/ अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमाती.

□□□

गोवेली ठाकुरपाड्यातील आदिवासी समुदायाची शैक्षणिक स्थिती— एक चिकित्सक अभ्यास

प्रा. भाग्यश्री गुलाब पवार

सह. प्राध्यापक, समाजशास्त्र,

कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय गोवेली,

ता. कल्याण, जि. ठाणे, महाराष्ट्र

गोषवारा:—

शिक्षण ही आजच्या काळाची गरज बनली आहे. शिक्षणाशिवाय मानवाचे जिवन हे पशुप्रमाणेच असेल. समाजाचा भाग असणाऱ्या आदिवासी समुदायांनी देखिल शिक्षणाकडे वळणे अत्यंत गरजेचे आहे. या समुदायाची शैक्षणिक स्थिती जाणून घेऊन त्यांना शिक्षणाभिमुख बनविणे ही सर्वांचीच नैतिक जबाबदारी आहे. हे लक्षात घेऊन गोवेली ठाकुर पाड्यातील आदिवासी समुदायाची शैक्षणिक स्थिती—एक चिकित्सक अभ्यास हा विषय प्रस्तुत अभ्यासासाठी निवडला आहे. प्रस्तुत अभ्यासासाठी गोवेली ठाकुरपाडा गावात राहणारे लोक एकक म्हणून निवडण्यात आले आहेत व तथ्य संकलनासाठी मुलाखत व अनुसूचिचा वापर करण्यात आला आहे. या अभ्यासाअंती असे लक्षात आले आहे की, गोवेली ठाकुर पाड्यातील लोकांमध्ये सध्या शिक्षणाचे महत्त्व रुजत आहे व आपण शिकलो नाही म्हणून मजुरी सारखी कामे करावी लागतात पण आपल्या मुलांनी शिकुन मोठे व्हावे ही अपेक्षा व्यक्त केली जात आहे. या समुदायाच्या सर्वांगीण विकासासाठी कौशल्य विकास कार्यशाळा, रोजगाराभिमुख कार्यशाळा आयोजित केल्यास त्या आपल्या विकासाकडे वाटचाल करू शकतात.

प्रस्तावना:—

जेव्हा संपूर्ण सृष्टीचा विचार केला जातो तेव्हा

सजिव सृष्टीमध्ये मानवानेच स्वतःच्या प्रगतीकडे वाटचाल केल्याचे दिसून येते. जंगल खोल्यात भटकणारा मानव ते अंतराळात वास्तव्य करण्यास प्रयत्नशिल असणारा माणूस यात मोठी तफावत दिसून येत आहे आणि हे फक्त शिक्षणामुळेच शक्य झाले आहे. शिक्षणामुळेच मानवाचे प्राण्यातून मानवी प्राण्यात रूपांतर झालेले दिसते.

व्यवहारामध्ये शाळेत जाण्याला शिक्षण म्हटले जाते, सध्याच्या समाजात शाळेत जाणे, साक्षरता, परिक्षा, पदव्या, ज्ञान, जिवाला वळण लावणे यालाच शिक्षण म्हटले जाते पण शास्त्रीय अर्थाने पाहिल्यास शिक्षण म्हणजे विकसनशिल बदल होय. शिक्षणाची संकल्पना समजून घेण्यासाठी अनेक शास्त्रज्ञांनी सांगितलेल्या व्याख्या अभ्यासल्यास सोपे जाते. स्वामी विवेकानंद यांच्यामते शिक्षण म्हणजे सुप्तावस्थेत असलेल्या दैवी पूर्णत्वाचे प्रकटीकरण होय. तसेच म. गांधी यांच्यामते शरीर, मन व आत्मा यांचा सर्वांगीण विकास म्हणजे शिक्षण होय व रवींद्रनाथ टागोर यांच्यामते सर्व चराचर सृष्टीशी आपल्या जिवाचा मेळ म्हणजे शिक्षण होय. थोडक्यात शिक्षण म्हणजे असे म्हणता येईल की, सुसंस्कार, चरित्रसंवर्धन, आत्मप्रकटीकरण, सर्वांगसुंदर जिवन जगण्याची तयारी, नैसर्गिक व सामाजिक वातावरणाशी समरस होण्याची पात्रता तसेच नैतिक व आध्यात्मिक मुल्यांचा संस्कार म्हणजे शिक्षण होय.

महाराष्ट्राची एकूण आदिवासी लोकसंख्या २०११ च्या जनगणनेनुसार १०५.१० लाख म्हणजेच एकूण लोकसंख्येच्या ९.३५ टक्के असलेली दिसून येते तसेच महाराष्ट्राचे भौगोलिक क्षेत्र ३,०७,७१३ चौ. कि. मी. एवढे असून त्यापैकी ५०,७५७ चौ. कि. मी. क्षेत्र आदिवासी उपाय योजनेखाली येते. एकाच विशिष्ट भूप्रदेशावर राहणारा, समान बोलीभाषा बोलणारा व समान सांस्कृतिक जिवन जगणारा पण अक्षर ओळख नसणाऱ्या स्थानिय गटाच्या समुदायाला गिलीन आणि गिलीन यांनी आदिवासी समाज म्हटले आहे. भारताप्रमाणेच महाराष्ट्रात देखिल आदिवासींच्या अनेक जाती जमाती आढळून येतात. कल्याण तालुक्यात देखिल आदिवासींच्या अनेक जमाती आढळतात त्यातील गोवेली ठाकूर पाडा या ठिकाणी ठाकूर वस्ती

आढळते. सुमारे १२७ लोकसंख्या असलेला हा पाडा आहे, ज्यात ६१ महीला व ६६ पुरुष आहेत. हा पाडा ग्रामपंचायत गोवेली-रेवती हद्दीत मोडतो. राष्ट्रीय महामार्ग २२२ पासून एक किलोमीटरवर असणाऱ्या या पाडापासून दिड किलोमीटर अंतरावर महाविद्यालय असून हा पाडा शिक्षणापासून वंचित राहिलेला होता, परंतु शरद सोनावणे या प्राथमिक शाळेच्या शिक्षकाने या लोकांना शिक्षणाकडे वळवण्यासाठी विशेष प्रयत्न केले व बारा वर्ष वनविभागासोबत संघर्ष करून शाळेसाठी इमारत बांधण्यास जागा मिळविली. २०१२ साली या गावातील पहिली मुलगी इयत्ता ८ वीत गेली व त्यानंतर मुलींच्या सातवी नंतरच्या शिक्षणाला सुरवात झालेली दिसून येते. २०१५-१६ मध्ये या पाड्यातील पहिली मुलगी दहावी झाली तर तिच मुलगी २०१७-१८ मध्ये बारावी झालेली आहे. या पाड्यात संतोष हिंदोळे हा एकमेव मुलगा पदव्युत्तर असून तो सध्या बिर्ला महाविद्यालयात प्रयोगशाळा सहाय्यक म्हणून कार्यरत आहे. शिक्षणाचे महत्व हळू-हळू का असेना पण या लोकांमध्ये रूजताना दिसून येते.

उद्दिष्ट :- गोवेली ठाकूर पाड्यातील आदिवासी समुदायाची शैक्षणिक स्थिती समजून घेणे.

संशोधन आराखडा :- प्रस्तुत संशोधनासाठी वर्णनात्मक आराखडा वापरण्यात आला आहे.

संशोधन नमुना :- प्रस्तुत संशोधनात गुणात्मक व संख्यात्मक या दोन्ही (मिश्र पद्धतीचा) उपयोग करण्यात आला आहे.

नमुना आराखडा :-

(अ) संशोधन क्षेत्र — प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधन क्षेत्र म्हणून ठाणे जिल्ह्यातील, कल्याण तालुक्या मधील गोवेली ठाकूर पाडा हे ठिकाण निवडण्यात आले आहे.

(ब) तथ्य संकलनाची स्रोते — तथ्य संकलनासाठी प्रस्तुत संशोधनामध्ये प्राथमीक व द्वितीय या दोन्ही स्त्रोतांचा वापर करण्यात आला आहे.

(क) नमुना आकार — प्रस्तुत संशोधनासाठी नमुना म्हणून गोवेली ठाकूर पाड्यातील २५ कुटुंबातील लोक निवडण्यात आले आहेत. (या पाड्यात एकूण २५ कुटुंब राहतात.)

(ड) नमुना तंत्र — प्रस्तुत संशोधनासाठी साधा यादृशिक नमुना तंत्र वापरण्यात आले आहे.

(इ) नमुना एकक — नमुना एकक म्हणून फक्त गोवेली ठाकूर पाड्यातील २५ कुटुंबातील लोक निवडण्यात आले आहेत.

तथ्य संकलनाची पद्धती :— प्रस्तुत संशोधनात तथ्य संकलनासाठी मुलाखत व अनुसुची या पद्धती वापरल्या आहेत.

तथ्य संकलनाची साधने :— प्रस्तुत संशोधनात प्रश्नावलीचा साधन म्हणून उपयोग केला आहे.

साधन आराखडा :— प्रस्तुत संशोधनात चल कार्यरत आराखडा (ऑपरेशनल डिझाईन) व लेक्चर्स ऑफ मॅनेजमेंट (मिन, मिडीयन, मोड) साधन आराखड्यात समाविष्ट आहे.

विश्लेषण व चर्चा:—

प्रश्नावलीच्या सहाय्याने कुटुंबातील सदस्याची माहिती घेतली असता असे निदर्शनास आले की, संपूर्ण पाड्याची लोकसंख्या ही १२७ इतकी असून त्यामध्ये ६१ सदस्य व ६६ पुरूष आहेत. एकूण ८४ क हे अल्पशिक्षित आहेत, एक उच्चशिक्षित तर १२ लोक अशिक्षित आहेत. या ४२ व्यक्ती ह्या कुटुंबातील ज्येष्ठ व्यक्ती आहेत. शिक्षणाचे महत्व या व्यक्तीच्या लक्षात आल्याने ते आपल्या मुलांना, मुलांना शिक्षणासाठी प्रेरित करीत आहेत.

कुटुंबातील काही व्यक्तींनी अर्धवट शिक्षण घेतले आहे याची कारणे विचारली असता, वेगवेगळी कारणे समोर आली, कुटुंबातील मोठ्या व्यक्ती ह्या प्रीसारखीच कामे करतात, कुटुंबाला हातभार लागावा, काम चालावे म्हणून बरीचशी मुलं मजुरीकडे वळली आहेत तर शाळेची फी भरता न येणे, सोबतीला कोणी मुलं घेऊन येऊन शाळा सोडली आहे तर काही मुलांच्या घरात कमावते कोणीही नसल्याने शाळा सोडून घरात घेतलेले दिसते.

शिक्षणासाठी प्रोत्साहित करण्यासाठी कोणत्या योजनेचा लाभ मिळतो का असा प्रश्न विचारला असता १०० टक्के उत्तरदात्यांनी त्यांच्या मुलांना शैक्षणिक, मध्यान्न भोजन, दहावी पर्यंत मोफत पुस्तके व सायकल याच सुविधा मिळाल्याचे सांगितले.

विद्यावार्ता: Interdisciplinary Multilingual Research Journal Impact Factor 6.021(IJIF)

शिक्षणासाठी प्रोत्साहित करण्यास ज्या योजनांचा

लाभ मिळाला आहे त्या संबंधी कुठून माहिती मिळविली असे विचारले असता फक्त शाळाच अशी माहिती देते असे उत्तर देण्यात आले.

तुमच्या दृष्टीकोनातून शिक्षण महत्वाचे आहे का ?

होय	नाही	एकूण
२५ (१००%)	०० (००%)	२५ (१००%)

उत्तर दात्यांना तुमच्या दृष्टीकोनातून शिक्षण महत्वाचे आहे का ? असे विचारले असता १०० टक्के उत्तर दात्यांनी शिक्षण महत्वाचेच आहे असे म्हटले.

शिक्षण का गरजेचे वाटते ?

नोकरीसाठी	पोषक	समाजाला	फसवणूक	एकूण
१४ (५६%)	०१ (०४%)	०३ (१२%)	०९ (३६%)	२५ (१००%)

उत्तर दात्यांना शिक्षण का गरजेचे वाटते ? असा प्रश्न

विचारला असता ५६ टक्के उत्तर दात्यांच्या मते शिक्षण हे नोकरी मिळविण्यासाठी गरजेचे आहे असे वाटते तर फक्त ४ टक्के उत्तरदात्यांना बौद्धिक विकास साधण्यासाठी शिक्षण गरजेचे वाटते व २८ टक्के उत्तरदात्यांना आपली कोणी फसवणूक करू नये यासाठी शिक्षण आवश्यक वाटते तर १२ टक्के उत्तरदात्यांना समाजाला समजून घेण्यासाठी शिक्षण आवश्यक वाटते.

शाळेतून पोषक आहार नियमित मिळतो का ?

होय	नाही	एकूण
२५ (१००%)	०० (००%)	२५ (१००%)

उत्तर दात्यांना शाळेतून पोषक आहार नियमित मिळतो का ? असे विचारले असता १०० टक्के उत्तरदात्यांनी सकारात्मक उत्तर दिले.

पुर्वीच्या काळातील शिक्षण व आत्ताच्या काळातील शिक्षण यात काही फरक जाणवतो का ? असे विचारले असता काही उत्तरदात्यांनी असे म्हटले की, पूर्वीची शिक्षण पद्धती ही खुपच चांगली होती. पूर्वी दुसरीच्या मुलांना वाचन, पाठे येत होते परंतु आता आठवी नववीच्या मुलांनादेखिल ते येत नाही. परंतु पूर्वीची परिस्थिती ही शिक्षणाच्या आड येत होती. आता वडाला मजुरीला गेल्या नंतर घर सांभाळणं, वगैरे गोष्टी सांभाळणे या कामांमुळे शिक्षण घेता

येत नव्हते. आपण न शिकल्यामुळे दुसऱ्यांकडे मजुरी करावी लागते याची त्यांना वाईट वाटते, आपल्या मुलांनादेखिल आपल्याप्रमाणे मजुरी करावी लागू नये यासाठी त्यांना शिक्षण घेण्यास प्रोत्साहित करत आहोत. तसेच शाळेतून मिळणारे मध्यान भोजन, शिष्यवृत्ती यामुळे मुलं देखिल सध्याच्या काळात आकर्षित होतात. निष्कर्ष:-

प्रस्तुत संशोधनात असे आढळून आले की, या आदिवासी समुदायासदेखिल शिक्षणाचे महत्त्व लक्षात आले आहे. सरकार, इतर सामाजिक संस्था यांनी या समुदायाच्या सर्वांगीण विकासासाठी कौशल्य विकास कार्यशाळा आयोजित केल्यास व त्यांना रोजगाराभिमुख शिक्षण दिल्यास हा गोवेली ठाकुरपाडा लवकरच प्रगतीकडे वाटचाल करू शकेल.

संदर्भसूची:-

www.wikipedia.org

<https://tribal.maharashtra.gov.in/1062>

प्रा. नाडगोंडे गुरुनाथ, भारतीय आदिवासी, कॉन्टिनेंटल प्रकाशन, विजय नगर पुणे, तृतीय आवृत्ती २००३

खातू गजानन, जागतिकीकरण परिणाम आणि पर्याय, अक्षर प्रकाशन, मुंबई, प्रथम आवृत्ती मार्च २००१

प्रा. तोटरे मनोहर, सेट/नेट समाजशास्त्र पेपर. ३, विद्याभारती प्रकाशन, लातूर

□□□

जागतिकीकरण आणि 'तळ ढवळताना' काव्यसंग्रहातील आदिवासी कविता

प्रा. आनंद वारके

दूधसाखर महाविद्यालय बिद्री, ता. कागल, जि. कोल्हापूर

उद्दीष्ट :

जागतिकीकरणाचा आदिवासी जीवनावर झालेला परिणाम लहू कानडे यांच्या 'तळ ढवळताना' या काव्यसंग्रहातील कवितांच्या आधारे शोधणे.

आदिवासी साहित्य प्रवाह :

१९६० नंतर मराठी साहित्यामध्ये ग्रामीण साहित्य, दलित साहित्य, स्त्रीवादी साहित्य, जनवादी, आदिवासी साहित्य असे विविध साहित्य प्रवाह निर्माण झालेले आहेत. मराठी साहित्याच्या मूळ धारेपासून वेगळे वाटणारे साहित्य निर्माण होऊ लागल्यानंतर व ते लक्षवेधी झाल्यानंतर असे विविध साहित्य प्रवाह निर्माण झाले आहेत. साधारणतः १९७० नंतर मराठी साहित्यात आदिवासी साहित्य प्रवाहाने जोर धरलेला दिसतो. प्रारंभी बिगर आदिवासी साहित्यिकांनी आदिवासींचे जीवन चित्रण केलेले दिसते. स्वातंत्र्यानंतरच्या काळात शिक्षणाच्या प्रसाराने विविध जाती जमातीतील सुशिक्षितांनी आपले अनुभव विश्व साहित्य मधून मांडायला सुरुवात केली.

आदिवासी:

आदिवासी म्हणजे काळे, नकटे, राक्षसी वृत्तीचे, चोरी करणारे असा समज प्रारंभीच्या मध्यमवर्गीय लोकांच्या साहित्यातून व्यक्त झालेला आहे. हा गैरसमज दूर करण्यासाठी प्रसंगी आदिवासींना बंड करावे लागले. आपले शोषण त्यांनी बंड करून थांबविण्याचा प्रयत्न केला आहे. स्वातंत्र्यपूर्व काळात आणि स्वातंत्र्योत्तर

